

Miért írtam a Sophie választását?

Beszélgetés William Styronnal

Amikor — 1974-ben, vagyis éppen hét évvel amerikai megjelenése után — Horizont sorozatában a Kriterion kiadta a Nat Turner vallomásait, az 1925-ben Virginia államban született William Styron nevét már nemzetközi hírnév övezte. Nem indokolatlanul. Hanem azt az állítást, amely 1951-ben első regénye, a Feküdj le sötétben megjelenésekor a fiatal író helyét Dosztojevszkij és Faulkner mellett jelölte ki, a besorolások viszonylagossága dolgában évezredekkel tapasztaltabb, s ezért óvatosabb, európai ízlés máig is inkább rámenős amerikai reklámszövegeként olvassa, mint vitára érdemes értékként.

Michel Braudeau, aki a Connecticut állambeli Roxburyban fekvő öt hektáros farmján kereste fel az írókat, hogy elbeszélgessen vele abból az alkalomból, hogy legújabb regénye, a Sophie választása, miután negyven hétig első helyen szerepelt a The New York Times 1979-es könyvsiker-listáján, franciául is megjelent, jellegzetesen európai kérdésekkel megy elébe Styron tipikusan amerikai válasznak. Hadd idézzünk az interjú vezető sorokból: „A regény háttérében Auschwitz bontakozik ki a maga áldozataival, de itt nem pusztán a konkrét Auschwitzról van szó, hanem a felképesség absztraháltról is, a XX. század méretű Rosszról: az Auschwitz-jelenségről.

Egy amerikai számára merész vállalkozás. [...] A nem-európainak itt csak lényegeset, csak maradandót és csak őszintén lehet és szabad szólnia. Azt a többletet, amit a földrajzi kívülállás lehetővé tesz, az erkölcsi felelősség és az egyetemes elkötelezettség kötelezően kimondandóvá teszi. Ezért [...] tűnik olykor szokatlannak és furcsának az, ahogyan Styron látja és értékeli az európai lelkiismeretnek ezt a bűntudat-forrását.“

Sz. J.

L'Express: Miért telepedett le Roxburyben?

W. Styron: Mert olyan városban élni, mint New York, összeegyeztethetetlen a nyugalomigényemmel.

— Szerzői jövedelme megengedi, hogy függetlenül éljen?

— Nos, nem állok rosszul anyagilag.

— Nem közül túl gyakran...

— De amit közlök, az rendszerint „bejön“. A Sophie választása közel kétmillió példányban kelt el, beleértve az olcsó kiadást is. Ilyenkor sok pénz befolyik, tehát az adó is nagy, de az ötévi munka eredménye így is 700 000 dollár. Egy jó orvos keres ennyit.

— Milyen szerepe van az önéletrajznak a Sophie választásában és magában Stingo alakjában?

— Stingo nem csupán képzeletem szüleménye. Akárcsak ő, én is lektorként dolgoztam néhány hónapig a Mac Graw Hill kiadónál. Középszerű és unalmas munka volt, nagyon felszínes emberek között. Én is elutasítottam Thor Heyerdahl Kon-Tikijének a kéziratát, amelyből aztán híres bestseller lett, és — mint őt — engem is elbocsátottak hanyagság miatt. [...] Elbocsátásom másik oka az volt, hogy szappanbuborékot fújtam a folyosón. Mint Stingo, egészen fiatalon, én is szerelmes voltam egy bizonyos Mariába, aki jóval később nagyon furcsa módon lett öngyilkos; kocsival egy rakpartról a tengerbe vetette magát. Anyám halálának a jelenete pedig pontosan olyan, mint ahogy az én bűntudatom örzi.

— Stingo-hoz hasonlóan ön is örökölt úkapjától egy rabszolga árának megfelelő pénzüsszeget?

— Nem, ez kitalálás. A rabszolgaság vonatkozásában a legcsekélyebb bűntudatom sincs.

— Hát a családjának?

— A családomnak voltak rabszolgái. De nem hiszem, hogy a bűntudat öröklődhetik. Van azért valami, ami különösen figyelmes és érzékenyvé tesz e téma iránt: dédapámnak voltak rabszolgái, és fennmaradt a birtokában levő emberek névlajstroma. Gyakran bibliai nevek hosszú sora, ilyenek, mint Rúben, Jákob.

— Mennyi ideig tartott ez?

— Körülbelül 1860-ig, a polgárháború kirobbanásáig. Emlékszem, nagyanyának volt két kis rabszolgája — Lucilla és Lucinda —, akiket nagyon szeretett, és akiknek harisnyát kötött. És állandóan hallottam nagyszüleimet beszélni a Brunswick fiúkról, két fiatal rabszolgáról, akiket Brunswickba, a pisztáciaerdőkbe küldtek tavasszal, amikor megindul a fák nedvkeringése. Öt-hat hónap múlva tértek vissza Nyugat-Karolinába, abba a kis faluba, ahol apám és nagyapám születtek. A Brunswick fiúk hazatérése mindig nagy ünnep volt. Gyakoriak voltak az olyan esetek, mint amilyenekről a regényemben beszámolok; halálra kínzott négerrek, akiket azért ítéltek el, mert szemérmetlenül néztek egy fehér asszonyra. 1936-ban az Egyesült Államokban 150 embert lincseltek meg, és Délen, Alabama államban az áldozatok 90%-a néger volt. Mindez az ötvenes évekig tartott, a polgárjogokért folytatott küzdelem előestéjéig.

— *Regényében többször utal azokra a kellemetlenségekre, amelyeket a Nat Turner vallomásai zúdított önre, az a regény, amelyben első személyben mesél el egy néger rabszolgázását 1831-ből.*

— A könyv 1967-ben jelent meg, és megemlíteném, hogy ez az idő volt a néger forradalom leghevesebb korszaka. Olyan városok, mint Detroit, Newark, Los Angeles, lángba borultak. Természetesen kitámadtak, azt mondták, kiforgatom a történelmet. A négerrek rasszistának neveztek.

— *James Baldwin kivételével.*

— Na igen, James Baldwin és még néhányan védelmemre keltek. De megjelent egy könyv: *10 néger író válaszol William Styronnak*. Ez volt az első eset ebben az országban, hogy egy teljes könyvet szántak egy másik könyv, egy regény szétszedésére. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznák: rasszistának nyilvánították. Ennyi az egész.

— *Védekezett?*

— Nem. Könyvem helytállt magáért. Történészek védtek meg. Olyan marxista kelt védelmemre, mint Eugene Genovese, aki kétségtelenül Dél legjobb történésze. A *New York Review of Books*-ban minden vádat megcáfolt. Ami engem illet, tiszta volt a lelkiismeretem.

— *Mi készítette arra, hogy megírja Sophie választását, amely szintén nem könnyű olvasmány?*

— Több minden. Először is egy könyv, amelyet a háború után olvastam: az Auschwitzot túlélő magyar orvosnő, Lengyel Olga *Five Chimneys* (Öt kémény) című regénye. Az orvosnő elmeséli, hogyan engedte, tudatlanságból, gázkamrába vezetni gyermekeit. Ha idősebbeknek mondja őket: amíg dolgozni tudnak, életben maradhattak volna. Azután egy cseh asszony története, akitől azt követelték a náciak — amit Sophie-től —, hogy döntsön, melyik gyerekét öljék meg.

A negyvenes évek végén Brooklyn Flatbush negyedének egyik albérletébe költöztem, ugyanabba a bérházba, amelyik regényem színhelye. Ez nem New York, hanem olyan, mint Neuilly, amolyan Sehøsem. Egy szép reggelen a küszöbön találkoztam egy szőke, nálam idősebb, de még mindig fiatal nővel. Törte az angolt. Karján tetovált szám volt. Sétáltunk egy párszor. Auschwitzból jött, és szerelmes volt egy fickóba, akivel együtt élt a felső lakásban (róla mintáztam Nathant). Valóban elbűvölő figura volt, és teljesen naív. Egyszer a nő estélyt rendezett, engem is meghívott. Emlékszem, milyen szépek találtak, amikor felmentem hozzájuk. Pulykával, sonkával, kolbásszal, fagylalttal — minden elképzelhető jóval megrakott asztalnál ült. Mindez olyan pompás volt. Én pedig tudtam, hogy Auschwitzból jött... Ennyire emlékszem.

— *Még mindig messze vagyunk a könyvtől...*

— Mindjárt rátérek. 1977-ben már két és fél éve a *The Way of the Warrior* című, tengerészekről szóló könyvemem dolgoztam, amikor belemásztam a *Sophie választásába*. Egy reggel — hihetetlen, de így történt — ragogyó napra ébredtem. Szép idő volt, jól aludtam, és álmomban viszontláttam Sophie-t, tetoválásával a brooklyni penzióban. Azt mondtam magamban: „Hagyd a fenébe a tengerészeket, ő a te regényed. Elmeséled mindazt, amit ez a lány átél, a rákényszerített választást, és egy fiatal, ismeretlen New York-i író életével kezded.” Öt éve foglalkoztatott a téma. Mégis furcsa elhatározás volt abbahagyni egy regényt a másikkért. Pókerhúzás volt, nemde? Egyszer: Sophie rám erőltette magát.

— *A brooklyni Sophie írt önnek a regény megjelenése után?*

— Nem. Nem adott életjelet magáról. De kaptam egy elképesztő levelet, amelyben a levélíró a következőkről értesít: „Úgy tűnik, hogy ön egy olyan lányról írt, akivel én 1949-ben ismerkedtem meg.” Ez nagyszerű volt: én is 49-ben ismertem meg az igazi Sophie-t, és nem 47-ben, ahogyan a regényemben írtam. Ezért gondoltam, hogy az az ember igazat írt. A levélben még ez állt: „Az a lány a Caton Avenue egyik lakosztályában élt.” Röviden: én csak egyszer és futólag emlitem ezt

az utcát a könyv végén, anélkül hogy fontosságot tulajdonítanék neki. Biztos vagyok benne, hogy ez az ember nem találhatta ki csak úgy. A levélíró így folytatta: „Ismertem ezt a lányt, és együtt jártunk a Jones Beach-i strandra, úgy ahogy ön jelzi.“ Azt hittem, megbolondulok ettől az őszinte, becsületes levélről, amely egy másik hihetetlen részletet is megadott: „Fürdés után nem találtam a parkolóban a bérelt kocsit. Dühös lettem. Nem volt elég pénzem, hogy hazavigyem. Egy hétig nem hívtam többé, s egy napon ő telefonált. Könnyezett a barátja miatt, és a következőket mondta: »Képzeld, mit tett velem, kinyiffantotta a macskát!« Éppen olyan dolog, amire Nathan képes lehetett. És ez a fickó azt kérdi tőlem, vajon nem ezt az elferdülést mintáztam-e meg...”

— És az igazi Sophie...

— Természetesen Sophie-nak hívták. És sohasem irt. Talán meghalt vagy eltűnt... Vagy nem olvas regényeket? — Amikor megismertem, Dos Passos *Manhattani kalauzába* volt elmerülve. Két év alatt a könyvem elterjedt. Olvashatta volna. Nem tudom...

— *A regény Sophie-ja tehát lengyel, keresztény, látszólag liberális polgári környezetben nőtt fel. Hogy jut el mégis a szenvedélyes zsidógyűlöletig?*

— Nem gyűlöli őket. Legalábbis kezdetben nem. És nem hiszem, hogy igazán antiszemita lenne. Néha meg kell játszania, mert az auschwitzzi láger parancsnokának, Hössnek a házában dolgozik. Tudom, szerep és valóság kétarcú. Antiszemita kirobbanásai is vannak Nathan ellen, amikor az visszautasítja. Mindenesetre, nem volt szándékomban tisztára mosni. Figyelembe kell vennünk környezetét, apja és, mondjuk meg őszintén, a korabeli Lengyelország antiszemitizmusát. Ilyen környezetben senki sem lehet teljesen mentes az antiszemitizmustól, éppúgy nem, ahogy nem képzelhetünk el a színes bőrűek ellen irányuló rasszizmustól mentesnek egy délit. Ha regényemnek üzenetet kell hordoznia — amiben nem vagyok egészen biztos —, ez azt jelenti, hogy az olyan antiszemitizmus, mint amilyen megfertőzte egész Európát, végül bárkit áldozatává tehetett, még olyanokat is, akik, mint Sophie, nem voltak zsidók.

— És Nathan? Ön előbb megrajzolja egy fiatal, tehetséges, elbűvölő zsidó intellektüel alakját, s azután megtudjuk róla, hogy narkós, hogy örült. Vajon ez nem túl kényelmes és homályos magyarázat a viselkedésére?

— Bemutathattam volna úgy is, mint egy csodálatos, megértő valakit. Bizonyos mértékben ilyen is... Érzékeny, nagylelkű, szellemes ember. Ha nem így lett volna, Sophie nem szeret bele. De ha csak ennyi lett volna, egy csodálatos ember, vagy ha gyerekük lett volna... Hát akkor — egész egyszerűen — nem írhattam volna meg a regényemet...

— *De vajon azzal, hogy bolondot csinált belőle, nem hamisította meg a pszichológiáját?*

— Azt akartam, hogy Sophie végzete, utolsó hóhéra legyen. Sophie bukásának folyamata Auschwitzban kezdődik, és Nathan fejezi be Brooklynban.

— *Mi a véleménye arról a kijelentéséről, hogy „Mint zsidó, szorongás és szenvedés dolgában szaktekintélynek tartom magam“?*

— Nathan ezt egy különösen rosszkedvű pillanatában jelenti ki. Általában sokkal ironikusabb, semhogy így beszéljen. Azt mondhatnók, hogy ebben a jelenetben túlságosan közlékeny. Meg azt is akartam hangsúlyozni — s remélem nem tűnik a kelleténél élesebbnek —, hogy mi az Egyesült Államokban gyakorlatilag zsidó környezetben élünk. Feleségem zsidó, barátaim zsidók, s az egész amerikai kultúra kezd — igen érdekes módon — zsidóvá válni, amit még nem sikerült kellőképpen elemezni. [...] Könyvemmel azt szeretném hangsúlyozni, hogy bár messzemenően a zsidók voltak a legnagyobb számban a holokausztum áldozatai, más népek is áldozatok voltak: örmények, cigányok, lengyelek. Ezt nem tudomásul venni — még ha a zsidók szenvedtek is a legtöbbet — azt jelentené, hogy kisebbitjük a náciq gaztettét, alábecsülve annak tényleges dimenzióit.

— *Ezért csinált Sophie-ból keresztényt?*

— Pontosan, mert ha a zsidó, akkor csak egy áldozattal több, és nem lett volna regény belőle. Mindenképpen kereszténynek kellett lennie.

[...]

— *Mivel magyarázza a regény címét (Sophie válaszája)? Csak egyetlen választási lehetősége volt?*

— Természetesen több. Hazudozásai, majd vallomásai felfedik drámájának, fejlődésének szakaszait, gatzetteinek lépcsőfokait. Minden szinten egy választási lehetőség a nációkkal vagy ellenük, az antiszemitákkal vagy ellenük; ellenállni vagy sem. És végül: élni vagy meghalni. Anélkül, hogy megfelelkezni a rákényszerített választásról: csak egyik gyermekét mentheti meg. Ahogy Hannah Arendt írta az *Eichmann Jeruzsálemben* című könyvében: ilyen helyzetben a náciq az

embert saját gyermekeik hóhérvá teszik, s ez kétségkívül a rossznak a legutolsó formája, a legrosszabb, amit csak elképzelhetünk.

— *Kétfajta Rosszat különböztet meg...*

— Pontosabban: én elvetem a Rossz szenvedélyes, melodramatikus, romantikus képét. Ahogy Simone Weil írta: „Míg a valóságos Rossz sötét, egyhangú, nesz-telen, unalmas, addig a képelt Rossz romantikus és változatos.” A náci Rossz ocsmány és unalmas. Hogy megérthessük a Rossz igazi természetét, közönségességét, banalitását, mindenkinek el kellene olvasnia — beleértve az iskolás gyerekeket — Rudolf Hössnek, Auschwitz parancsnokának a felakasztása előtti hónapokban írt vallomásait, és úgy olvasni, mint Salinger *Zabhegyezőjét*. Azt is állítom, tévedünk, ha azt hisszük, hogy csak katonák képesek arra a Rosszra, amelyet mi felajzónak, agresszívnek, kéjesnek tüntetünk föl. Az igazi, az auschwitzi Rossz elsősorban civilek műve volt. Az auschwitzi SS-ek az egész német társadalmat képviselték: orvosok, asztalosok, postások voltak. Heinrich Himmler baromfitenyésztő volt.

— *A Rossz itteni tárgyalásában George Steinert idézi; közel érzi magához?*

— Igen, Steiner a *Nyelvezet és hallgatás* egyik részében — a *Post-scriptum*-ban igen frappáns megjegyzést tesz az idő fogalmáról. Abból indul ki, hogy miközben Treblinkában emberek sokaságát végezték ki, New Yorkban mások aludtak, szeretkeztek, moziba mentek. Steiner számára — és számomra is — van ebben valami érthetetlen, felfoghatatlan. Az olyan természetű Rossz, amilyen Auschwitzban tombolt, csak egy más időskálán létezhetett. Mint a térben a fekete lyukak. Persze ez csak amolyan elképzelés, egy a lehetetlen kérdésre adható válaszok közül...

— *Más SS-tisztek mellett színre lépteti dr. Jemand von Niemandot is, aki arra kényszeríti Sophie-t, hogy válasszon fia és lánya között. Egyszerre emberibb és szörnnyetegebb a többinél.*

— Ez az ember még megőrizte a Rossz mellett a Jó érzését. Valószínűleg hívő múltja miatt. Orvosi tanulmányai elvégzése előtt egyházi pályára készült lépni. Ezt a gondolatot tulajdonképpen Walker Percy-től vettem át, aki filozofikusabb író, mint én: létrehozni Istent egy olyan világban, melyet ő elhagyott, az elképzelhető legrettenetesebb bűn. De vajon kijelenteni azt, hogy igenis képesek vagyunk erre, nem éppolyan pozitív tett Istent előtt, mint egy felsőbbrendű cselekedet, mondjuk Albert Schweitzer műve?

— *A náci, úgy ahogy ön leírja őket, nem teljes mértékben ateisták...*

— Ez így is van. Nagy részüknek volt valamilyen homályos istenképzete, ki tudja, talán az állatok is hisznek. Lehet, hogy éppen ez a primer ösztönük. [...]

— [...] azt mondanám, hogy a nácioknak Krisztus nemléte adott lehetőséget arra, hogy bármilyen bűntettet elkövessenek.

— *Támadta-e a zsidó közösség a Sophie választásának megjelenése után úgy, mint tizenkét évvel korábban a Nat Turner vallomásaiért a négerék?*

— Nagy örömmre: nem. Pedig számítottam rá.

— *Auschwitzot a nyugati rabszolgatartó társadalom utolsó állomásának tekintik. Melyik társadalom ez tulajdonképpen?*

— Lényegében egyik sem. Auschwitz semmihez sem hasonlítható. Az amerikai Dél rabszolgáságának még a legsötétebb korszakában sem volt meg ez az abszolút racionális oldala. A legkevésbé lelkiismeretes rabszolgatartók is figyelembe vették, hogy a rabszolga munkaerő, érték. Délen a rabszolgát gyakran valódi emberi tisztelettel kezelték. A XVIII. században, az Antillákon voltak olyan európai rabszolgatartók, akik tömegesen pusztulni hagyták rabszolgáikat. De ez kivétel. Ami Auschwitz óta új — Richard Rubinstein találó észrevétele —, az „az emberi élet abszolút fölöslegességének” fogalma, ami a tömegpusztításra jogosít fel.

— *Hogyan gyűjtötte össze az Auschwitzra vonatkozó dokumentumanyagot? Meginterjúvolta a túlélőket?*

— Nem. Lemondtam a találkozásokról, és inkább az intuíciónra bíztam magam.

— *[...] Meglátogatta a látogatót?*

— Igen. Elmentem oda. Amint elkezdtem írni a könyvet, kényszerítő szükségét éreztem, hogy meglátogassam. És sokat olvastam...

— *Ez a látogatás erősen hathatott önre...*

— Igen, mert a bizonyítékok mindent hitelesítettek... Egy hosszú napot töltöttem ott. Rettenetes látogatás volt; messze túl azon, ami egyáltalán felfogható. Még több nappal később, a repülőgépen is, amely Varsóból Bécsbe vitt, érzelmileg sokkolt állapotban voltam. Mintha kómába estem volna. Megértettem, mennyire szükséges volt ez az utazás...

— *Hogyan szánta rá magát, mindenképpen, hogy ilyen témáról írjon?*

— Valószínűleg a Malraux mondata sarkallt, melyet mottóul választottam.

Carlos Fuentes barátom hívta föl a figyelmemet erre a Lazaréból vett mondatra: „Keresem a léleknek azt a metszéspontját, ahol az abszolút Rossz szembesül a testvériséggel.“ Úgy tűnt, hogy ha megtalálom ezt a pontot, ezt a pillanatot, megpróbálhatnám — amíg még bennem van — felgöngyöltetni a XX. század történetét élő ember egyik legnagyobb titkát...

— *Miért írt csak öt könyvet 30 év alatt?*

— Keveset és lassan írok, mint mesterem, Flaubert. Sosem írok három-négy oldalnál többet naponta. Szeretnék gyorsabban haladni, de ismeri Faulkner meghatározását: regényt írni annyit jelent, mint beleélni magad annak a félkezes ácsnak a helyzetébe, aki minden erejét latba veti, hogy nagy szelvéssz közepette megépítsen egy tyúkretrecet. Mindenki így van vele...

— *A Sophie választása egy jellegzetes nagy „európai regény“.*

— Ezt már mondták nekem. Kivéve az oroszokat, akik miután megismerték a könyvet, azt írták róla: „Igazi orosz regény!“

— *Lefordítják a Szovjetunióban?*

— Igen. Az orosz fordítóm csodálatos nő. [...] kitűnően fordít. Azt mondta [...], hogy ez a regény a legnagyobb amerikai könyvsiker lesz a szovjet irodalom történetében. [...] Három órát töltöttünk együtt, és nagyon alaposan megrosztáltuk az általa túl merésznek tartott szerelmi jeleneteket. Ismételte: „Népünk nagyon emberien, természetesen viselkedik, akárcsak az ön népe... De... — Ezt tiltja a törvény.“

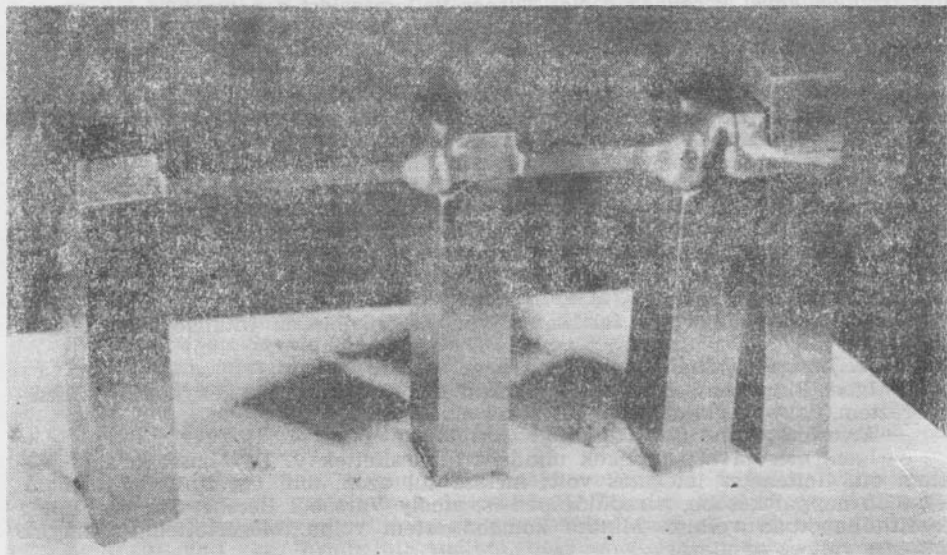
— *A Sophie választása után mit szándékszik írni?*

— Ujrakezdem most a tengerészetről szóló regényemet. Századunk amerikai imperializmusáról és a bűnösségről fog szólni. Ez sem mellékes kérdés. Viszont rövid lesz.

— *Úgy tűnik, mintha ön — Sartre-ral ellentétben — hinne az irodalom szerepében.*

— Sartre tévedett. Számomra, ha az irodalom gyökeresen nem is változtathatja meg a világot, de valósággal beivódik az emberi tudat mélyébe. Emberek milliói olvasnak, és én azt hiszem, hogy a könyv képes hatni a lelkiismeretükre. Íróként nincs más céloom. És a levelek, amiket kapok, eléggé meggyőznek arról, hogy ezt elértem.

Bartha Éva fordítása

Rob Enderbos: Sikok